

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПІДГОТОВКИ
ТА СКЛАДАННЯ
ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ
З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
УКРАЇНИ**

**Харків
2004**

**Методичні рекомендації до підготовки та складання державного
екзамену з кримінального права України / Уклад. М.І. Панов,
Ю.В. Баулін, В.А. Ломако та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004.
– 34 с.**

У к л а д а ч і: М.І. Панов,
Ю.В. Баулін,
В.А. Ломако,
В.І. Касинюк,
Г.М. Анісімов,
О.О. Володіна

Рекомендовано до видання редакційно-
видавничою радою академії (протокол № 3 від
22.04.2004 р.)

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку правової держави важливим завданням вищої школи України є покращення підготовки спеціалістів, формування творчого підходу до навчання і вміння застосовувати набуті знання при вирішенні практичних завдань.

Ці вимоги повною мірою стосуються і випускників Національної юридичної академії України. Професійна підготовка юриста передбачає згідно з навчальним планом за п'ять-шість років опанування комплексу правових дисциплін, а з найважливіших, у тому числі з кримінального права, – складання державних екзаменів.

Вивчення кримінального права, включаючи спецкурси, здійснюється протягом IV – V семестрів і забезпечується читанням лекцій, проведенням практичних занять, колоквіумів, консультацій, самостійною роботою студентів, виконанням контрольних, курсових робіт, складанням заліків та державних екзаменів.

Державний екзамен – це підсумкова перевірка якості знань, визначення ступеня професійної підготовки студентів-випускників, їх вміння застосовувати одержані знання у своїй практичній діяльності. Екзамен проводиться в рамках вимог програми навчальної дисципліни “Кримінальне право України” останнього року видання та тих доповнень, які щорічно вносяться кафедрою у зв’язку з прийняттям нових законодавчих та інших нормативно-правових актів.

Програма та методичні рекомендації включають в себе необхідний перелік законодавчих і нормативних матеріалів та обов’язкової літератури.

Умовою успішної підготовки до державного екзамену є опрацювання студентами важливих положень кримінального права, які містяться у Кримінальному кодексі (далі КК) України, підручниках, монографіях, навчальних посібниках, науково-практичних коментарях до КК України та іншій науковій та навчально-методичній літературі. При цьому слід навчитися пов’язувати основні положення з конкретною проблемою кримінального права, бачити її практичне значення.

Готуючись до державного екзамену недопустимо обмежуватися вивченням фактичного матеріалу, викладеного у підручниках. Потрібно знати основні положення Конституції України, норми Кримінального кодексу України, всі зміни, внесені до кримінального законодавства на момент підготовки до державного екзамену, для чого студент повинен мати тексти законів, які не знайшли свого відображення в останніх виданнях КК України або Коментарях до нього, а також роз'яснення Пленуму Верховного Суду України.

Усе нове у кримінальному законодавстві публікується в “Офіційному віснику України”, “Відомостях Верховної Ради України”, у газетах “Урядовий кур’єр” та “Голос України”, які визнано офіційними виданнями.

Постанови Пленуму Верховного Суду України можна знайти у Вісниках Верховного Суду України або Збірниках Постанов Пленуму Верховного Суду України.

1. Організаційна робота по підготовці до державного екзамену

Успішна підготовка до державного екзамену багато в чому залежить від організації та чіткого додержання режиму самостійної роботи. Враховуючи обсяг та складність предметів, в першу чергу, слід оптимально розподілити час роботи над кожною дисципліною у період між останньою сесією та початком державних екзаменів. Для більшості студентів бажано і під час останнього семестру знаходити можливість виділяти щоденно дві – три години для роботи над предметами, які виносяться на державні екзамени. Такий підхід забезпечує надійність та повноту знань, запобігає перевтомі у період проведення державних екзаменів.

Важливим є правильний розподіл робочого дня. Встановлення для себе норми матеріалу, який необхідно вивчити або повторити, обов’язкове чергування занять з відпочинком – все це допомагає продуктивніше працювати над засвоєнням тексту щоденно. Корисно чергувати і форми роботи: ознайомлення з навчальною та методичною літературою, конспектування окремих питань та положень, опрацювання

законодавчих актів та постанов Пленуму Верховного Суду України.

Ознайомившись з методичними порадами, студенти зможуть належним чином організувати підготовку до державного екзамену з кримінального права та оптимально розподілити час, необхідний для засвоєння і повторення всіх розділів курсу. Пізніше необхідно визначити обсяг навчальної і методичної літератури та інших джерел, опрацювання яких обов'язкове при підготовці до екзамену. З урахуванням досвіду вивчення кримінального права на 2 – 3 курсах і на основі програми навчальної дисципліни “Кримінальне право” студент повинен скласти індивідуальний графік, в якому визначити найбільш важливі теми курсу, а саме: “Поняття злочину”, “Закон про кримінальну відповідальність”, “Склад злочину”, “Об'єктивна та суб'єктивна сторони злочину”, “Співучасть”, “Повторність, сукупність та рецидив злочинів”, “Призначення покарання за сукупністю злочинів та вироків”, “Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання”, “Злочини проти життя та здоров'я особи”, “Злочини проти волі, честі та гідності людини”, “Злочини проти власності”, “Злочини у сфері господарської діяльності” тощо.

Бажано вибрати послідовність діяльної підготовки предмета. Спочатку працювати над такими розділами Загальної частини, як закон про кримінальну відповідальність, вчення про злочин, вчення про покарання, а потім переходити до питань Особливої частини. Важливою обставиною є послідовність праці над джерелами. Потім, в першу чергу, ознайомитися з методичними рекомендаціями, повторити вивчений раніше матеріал шляхом опрацювання конспекту лекцій з окремих розділів, а далі працювати над підручниками, Коментарем до Кримінального кодексу України та іншими джерелами, в яких висвітлені питання конкретних тем.

На кожне питання програми навчальної дисципліни “Кримінальне право України” необхідно знайти вичерпну відповідь у рекомендованій літературі, а якщо відповіді не знайдено, – звернутися до викладача кафедри за консультацією.

Безпосередньо перед складанням державного екзамену студенту надається п'ять – шість днів для повторення та

закріплення вивченого матеріалу. Активно працюючи, за цей час студент, як правило, встигає повторити всі теми курсу кримінального права, перевірити себе по підготовленим кафедрою контрольним запитанням і усунути виявлені при цьому прогалини в знаннях.

2. Підготовка та проведення державного екзамену

Згідно з Положенням про державні екзаменаційні комісії прийняття державних екзаменів, в тому числі з кримінального права, здійснюється державною комісією, до складу якої входять голова, викладачі академії, практичні працівники. Екзаменатором з кримінального права призначається професор або доцент кафедри кримінального права.

Білету для екзаменів готуються кафедрою. Кожний білет включає до себе питання Загальної та Особливої частин. Перші два питання з розділів Загальної частини, третє питання потребує аналізу конкретного складу злочину, передбаченого в Особливій частині Кримінального кодексу України.

Студенту відпускається достатньо часу для підготовки до відповіді. Виявлення рівня знань студента здійснюється шляхом аналізу його відповідей на кожне запитання білету. У тих випадках, коли студент відхиляється від суті запитання, зосереджуючись на деталях і упускаючи головне, яке визначає змістовність та повноту відповіді, екзаменатор може поправити студента або запропонувати перебудову ходу думок, щоб відповідь була по суті запитання. Члени комісії можуть задавати уточнюючі та додаткові запитання. Причиною додаткових запитань є невпевненість студента або неповнота його відповіді, наявність помилок, невміння зв'язати зміст конкретного запитання з практикою.

Успіх складання державного екзамену багато в чому залежить від систематичного та сумлінного вивчення навчального матеріалу протягом усього часу навчання, від уміння правильно організувати попередню та безпосередню підготовку до екзамену, що дозволяє привести свої знання у певну систему, засвоїти ті зміни та доповнення, які відбулися в науці кримінального права та законодавстві.

Підготовка до екзамену передбачає повторення та опрацювання матеріалу всіх 23 тем Загальної частини та 21 теми Особливої частини курсу. При цьому підвищену увагу слід звернути на такі важливі теми Загальної частини: “Кримінальна відповідальність та її підстава”, “Закон про кримінальну відповідальність”, “Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі”, “Поняття злочину”, “Склад злочину”, “Об’єкт та об’єктивна сторона”, “Суб’єкт та суб’єктивна сторона злочину”, “Стадії вчинення злочину”, “Співучасть у злочині”, “Повторність, сукупність та рецидив злочинів”, “Обставини, що виключають злочинність діяння”, “Звільнення від кримінальної відповідальності”, “Поняття покарання та його мета”, “Призначення покарання”, “Звільнення від покарання та його відбування”, “Судимість”, а також на такі теми Особливої частини, як “Злочини проти основ національної безпеки України”, “Злочини проти життя та здоров’я особи”, “Злочини проти волі, честі та гідності особи”, “Злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини”, “Злочини проти власності”, “Злочини у сфері господарської діяльності”, “Злочини проти довкілля”, “Злочини проти громадської безпеки”, “Транспортні злочини”, “Злочини проти громадського порядку та моральності”, “Злочини у сфері обігу наркотичних засобів”, “Злочини у сфері охорони державної таємниці і недоторканності державних кордонів”, “Злочини проти авторитету органів державної влади і органів місцевого самоврядування”, “Злочини у сфері службової діяльності”, “Злочини проти правосуддя”.

Для успішної роботи над матеріалом курсу кримінального права студенту необхідно мати: Конституцію України; Кримінальний кодекс України; програму курсу останнього року видання; методичні рекомендації кафедри з Загальної та Особливої частин курсу; навчальні посібники, видані кафедрою з окремих тем; власний конспект лекцій з курсу; підручники “Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини”; Коментар до Кримінального кодексу України.

Гарантом успішного складання студентом екзамену є глибоке знання основних положень Конституції України, які мають безпосереднє відношення до кримінального права. Кримінальний закон захищає основні конституційні поло-

ження, суспільні інтереси, права і свободи громадян України. Багато конкретних питань кримінального законодавства впливають з конституційних положень. Так, відповідаючи на питання “Державна зрада”, студенту слід звернути увагу на ст. 17 Конституції України, в якій захист суверенітету, територіальної цілісності і державної безпеки визнано найважливішими функціями держави, справою всього народу України. При відповіді на будь-яке питання теми “Злочини проти власності” необхідно відмітити, що відповідно до ст. 41 Конституції України кожна людина має право володіти власністю, користуватися та розпоряджатися нею, і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Більш того, у відповідності до ст. 13 Конституції України держава забезпечує рівний захист прав усіх суб’єктів права власності, в тому числі і від злочинних посягань.

Знання окремих статей Конституції України необхідні при вивченні таких тем: “Злочини проти життя та здоров’я особи” (ст. 3, 27), “Злочини проти волі, честі та гідності” (ст. 29, 33), “Злочини у сфері господарської діяльності” (ст. 42, 67), “Злочини проти громадського порядку та моральності” (ст. 39, 54), “Злочини у сфері службової діяльності” (ст. 19), “Злочини проти правосуддя” (ст. 126, 129) тощо.

Основну увагу слід приділяти засвоєнню діючого законодавства, яке покладено в основу науки кримінального права.

Студент-випускник повинен знати структуру та зміст Кримінального кодексу України зі всіма змінами законів, затверджених після прийняття Кримінального кодексу України.

Важливою умовою успішного складання екзамену є вміння пов’язувати теоретичні положення та зміст закону з практикою його застосування. Знати тільки зміст закону ще недостатньо, потрібно вміти правильно тлумачити кримінальний закон щодо правозастосовчої діяльності. Тому при підготовці конкретних тем студент повинен звернутися до відповідних роз’яснень Пленуму Верховного Суду України про практику застосування судами кримінального законодавства, з’ясувати зміст основних положень цих постанов і використати їх під час відповіді на конкретні запитання, а у необхідних випадках ілюструвати їх прикладами з практики. Не варто за-

бувати, що знання роз'яснень вищестоящих судових органів підвищує професійну підготовку. Ці роз'яснення орієнтують на правильне застосування закону, розкривають соціальну сутність і суспільну небезпечність різних видів злочинів. У них визначаються завдання та загальні напрямки боротьби зі злочинністю на сучасному етапі. Належна підготовка до екзамену потребує знань усіх тем курсу, рекомендованих кафедрою джерел спеціальної літератури, спірних точок поглядів на основні проблеми кримінального права, вміння висловлювати своє ставлення до них.

Важливим у підготовці студентів до державного екзамену є відвідування оглядових лекцій, які читають викладачі кафедри заздалегідь до початку державних екзаменів. Вони допоможуть розібратися у складних для студента питаннях, вияснити наявні прогалини у знаннях, одержати інформацію про зміни у законодавстві.

Допомагає студентам і відвідування групових консультацій, на яких вони одержують інформацію про нове у кримінальному законодавстві і науці кримінального права, знайомляться з типовими помилками на державних екзаменах, одержують роз'яснення викладача з тих питань, з якими студент не зміг розібратися самостійно. Для надання індивідуальної допомоги студентам на кафедрі організовано також щоденне чергування досвідчених викладачів. Не дивлячись на важливість названих форм навчання, кожний студент повинен чітко усвідомити, що вирішальною умовою успішної підготовки до екзамену є цілеспрямована, добре організована самостійна робота над матеріалом курсу.

Студенти повинні використовувати різноманітні форми та методи самостійної роботи. Досвід показує, що доцільно вміти моделювати відповідь, тобто будувати структуру, послідовність та зміст відповіді відразу після опрацювання матеріалу. Таке моделювання закріплює одержану інформацію, робить знання більш глибокими і допомагає швидше згадати потрібне і сформулювати відповідь.

Безпосередньо на екзамені по білету необхідно з'ясувати зміст кожного питання. Бажано передусім знайти питання в програмі навчальної дисципліни "Кримінальне право

України”, вияснити, до яких розділів вони належать і в якому співвідношенні знаходяться з іншими питаннями теми. Структуру відповіді слід продумати, згадати матеріал, який опрацьовувався при підготовці цього питання. Письмові тези або план відповіді повинні бути лаконічними, чіткими. До них необхідно внести головне, що потрібно для відповіді на питання, зміст і судження у тезах слід викладати логічно і послідовно. При цьому не потрібно записувати всю відповідь, а потім дослівно читати ці записи. Таке читання знижує загальне уявлення й оцінку відповіді. Варто мати на увазі, що усна вільна форма викладення матеріалу – явне свідчення впевненості, міцності знань і належної професійної підготовки студента. А тези або план допомагають визначити напрямок і зміст відповіді, застерегти від пропусків будь-чого важливого.

Підготовку до екзамену слід будувати і з урахуванням обсягу та змісту питань: одні з них носять загальний характер, а інші конкретний.

При відповіді на питання загального характеру потрібно розкрити те чи інше поняття (дефініцію, зміст терміну) або дати характеристику тих чи інших ознак і найважливіших положень. Приклади таких питань: “Поняття кримінальної відповідальності та її підстава”, “Поняття та ознаки злочину”, “Поняття та ознаки складу злочину”, “Суб’єкт злочину та його ознаки”, “Поняття покарання та його ознаки” тощо.

Підготовку відповіді на будь-яке з таких питань слід починати з програми навчальної дисципліни, відповідний розділ якої допоможе виділити головне і визначити обсяг та послідовність відповіді. Наприклад, відповідаючи на питання “Об’єктивна сторона злочину, її ознаки та значення”, в першу чергу студент визначає, що об’єктивна сторона злочину є одним з обов’язкових елементів складу злочину і входить до підстави кримінальної відповідальності. Далі треба розкрити поняття об’єктивної сторони, тобто вказати, що це зовнішня сторона злочину, яка характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв’язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину.

Оскільки з визначення об'єктивної сторони випливають її ознаки, студент повинен вказати, що всі ці ознаки з погляду їх закріплення у диспозиціях статей Особливої частини КК України можна поділити на дві групи: обов'язкові та факультативні. До обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину належить суспільно небезпечне діяння, а до факультативних – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину. При цьому, якщо так звані факультативні ознаки прямо вказані у диспозиції статті Особливої частини або однозначно впливають з її змісту, вони набувають значення обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, і їх встановлення в такому випадку є обов'язковим.

Далі слід дати короткий аналіз окремих ознак об'єктивної сторони. Необхідно зазначити, що діяння, яке є обов'язковою ознакою кожного складу злочину, повинне бути суспільно небезпечним, протиправним, конкретним, свідомим і вольовим актом поведінки людини. Воно може бути як у формі дії, так і у формі бездіяльності. Причому кримінальна відповідальність за злочинну бездіяльність настає лише за наявності у особи обов'язку діяти певним чином і за наявності у даних конкретних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб.

Аналізуючи суспільно небезпечні наслідки як ознаку об'єктивної сторони, слід дати визначення цього поняття як істотної шкоди, що заподіюється злочинним діянням суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або як реальну небезпеку (загрозу) заподіяння такої шкоди.

Крім того, необхідно розглянути види суспільно небезпечних наслідків, звернувши увагу на їх важливе значення для конструювання об'єктивної сторони складу злочину, оскільки в залежності від того, включені наслідки в диспозицію статті Особливої частини КК України як обов'язкова ознака складу злочину чи ні, всі злочини поділяються на дві групи: злочини з матеріальним складом і злочини з формальним складом.

Особливої уваги потребує питання про причинний

з в'язок. Потрібно дати не тільки визначення, але й назвати його види, вказавши на те, що він підлягає встановленню лише у злочинах з матеріальним складом. Студент має розкрити поняття таких факультативних ознак, як місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину, враховуючи їх важливість для характеристики об'єктивної сторони.

Висвітлюючи смисловий зміст об'єктивної сторони в цілому, треба сказати, що: 1) об'єктивна сторона є важливим елементом складу злочину, її ж відсутність виключає останній, а значить, і кримінальну відповідальність; 2) ознаки об'єктивної сторони багато в чому визначають суспільну небезпечність злочину; 3) об'єктивна сторона має суттєве значення як для правильної кваліфікації злочину, так і для розмежування злочинів та відмежування злочинних діянь від незлочинних; 4) врахування ознак об'єктивної сторони дозволяє суду в кожному конкретному випадку правильно визначити ступінь тяжкості вчиненого злочину (ст. 65 КК).

Відповідаючи на питання “Суб'єкт злочину та його ознаки”, студент, насамперед, повинен зазначити, що суб'єкт злочину є одним із обов'язкових елементів складу злочину, без якого останній є неможливим, а отже, так само і кримінальна відповідальність. З іншими елементами складу злочину він пов'язаний тим, що тільки суспільно небезпечною поведінкою суб'єкта вчиняється злочин, причому поведінкою обдуманною, усвідомленою, обумовленою його власною волею. Потрібно підкреслити, що проблема суб'єкта злочину має важливе значення при розкритті таких питань, як “Кримінальна відповідальність”, “Склад злочину”, “Осудність та неосудність”, “Відповідальність неповнолітніх” тощо. Студенту необхідно показати розуміння поняття суб'єкта злочину, визначивши, що суб'єктом злочину у кримінальному праві може бути тільки фізична осудна особа, яка досягла до моменту його вчинення встановленого законом віку осудності і тому здатна нести кримінальну відповідальність. Важливо показати, в чому відмінність понять “суб'єкт злочину” і “особа злочинця”. Перше охоплює тільки обов'язкові юридичні ознаки (вік, осудність), наявність яких свідчить про можливість фізичної особи нести кримінальну відповідаль-

ність за вчинене нею суспільно небезпечне діяння. Поняття “особа злочинця” включає в себе соціально-психологічну характеристику злочинця, яка складається з таких ознак: наявності судимості, трудової діяльності, сімейного стану, стану здоров’я, працездатності, заслуг (чи їх відсутності) перед Вітчизною тощо. Ці ознаки лежать за межами поняття “суб’єкт злочину” і враховуються лише при індивідуалізації покарання.

Після визначення загального поняття “суб’єкт злочину” слід проаналізувати його смислові складові, або його ознаки: 1) розкрити поняття “фізична особа”, відзначивши, що будь-який злочин вчинюється тільки людиною, і тому, як це випливає із закону (ст. 18 КК), суб’єктом злочину може бути тільки людина – фізична особа; 2) розкрити сутність понять “осудність” та “досягнення певного віку”, показати, що вони обов’язкові для всіх складів злочинів (статті 19, 22 КК).

Студенту треба взяти до уваги, що, аналізуючи зміст поняття “досягнення віку кримінальної відповідальності”, важливо назвати не тільки загальний вік відповідальності (16 років), але й ті випадки, коли закон передбачає знижений вік відповідальності – 14 років (ч. 2 ст. 22 КК), зазначивши, що за основу визначення віку, з досягненням якого особа може бути суб’єктом злочину, береться рівень свідомості підлітка, тобто його здатність правильно усвідомлювати своє діяння і у відповідності з цим розумно впливати на свої вчинки. Для цього потрібні певні знання, досвід, соціальна інформованість, значний рівень соціальної зрілості. З урахуванням відмінностей у характері та значимості суспільно-небезпечних явищ така здатність з’являється у підлітка в різний час: в одних випадках це можливо з 14 років, в інших – з 16.

При аналізі поняття “осудність”, що визначається як здатність особи усвідомлювати свої дії і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК), слід уточнити, що кримінальний закон звернений тільки до осудних осіб, тобто осіб, які здатні розуміти, усвідомлювати фактичні обставини злочинних дій, діяти цілеспрямовано, за власною волею. Необхідно також сказати про юридичне значення цієї ознаки.

Практика свідчить, що певна частина студентів-

випускників зазнають труднощів при відповідях на такі питання, як “Поняття покарання та його ознаки”, “Загальні засади призначення покарання та їх значення”, “Підстави та умови призначення більш м’якого покарання ніж передбачено законом”, “Призначення покарання за сукупністю злочинів”, “Призначення покарання за сукупністю вироків”, “Звільнення від відбування покарання з випробуванням”, “Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання” тощо. Тому звертаємо увагу на те, що ці теми потребують найретельнішої підготовки.

Для правильної і повної відповіді на вищезначені питання необхідно обов’язково знати зміст кримінально-правової норми, в якій визначено відповідне поняття, правила чи умови застосування норм КК України, а також тих понять, які сформульовані наукою кримінального права і знайшли відображення в підручниках. Свою відповідь студент повинен у необхідних випадках підкріплювати посиланнями на роз’яснення, що містяться в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання”.

Одним із складних є питання “Призначення покарання за сукупністю злочинів”. При його висвітленні студенту необхідно дати визначення поняття “сукупність злочину”, сформульованого у ст.33 КК України, відзначивши, що у разі наявності такої сукупності суд, керуючись загальними засадами призначення покарання (ст.65 КК), повинен на підставі ч.1 ст.70 КК України призначити покарання (основне і додаткове) за кожний злочин окремо. При цьому треба дати уточнення, що закон передбачає так звану змішану систему призначення покарання, яка максимально забезпечує індивідуалізацію покарання, оскільки дає можливість одночасно застосовувати систему обмеженого складання і систему поглинання покарань або сполучення їх із системою факультативного підвищення остаточного покарання.

Студенту необхідно розкрити порядок, принципи (правила) та межі призначення покарання, звернувши увагу на те, що суд, призначивши покарання окремо за кожний злочин, визначає остаточне покарання за принципами (правила-

ми) поглинання менш суворого покарання більш суворим чи повного або часткового складання призначених покарань. Студент має пояснити, що суд при вирішенні питання про те, який із цих принципів необхідно застосовувати, повинен враховувати, крім даних про особу винного й обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, також кількість злочинів, що входять до сукупності, форму вини й мотиви вчинення кожного з них, тяжкість їх наслідків, вид сукупності (реальна чи ідеальна) тощо. На цьому наголошує і Пленум Верховного Суду України в Постанові від 24.10.2003 р. № 7 “Про практику призначення судами кримінального покарання”. Треба також дати аналіз цих принципів. Так, необхідно пояснити, що, застосовуючи принцип поглинання, суд бере до уваги конкретні покарання, призначені в межах санкцій за кожен з вчинених злочинів. Причому менш суворе покарання поглинається більш суворим. При повному або частковому складанні покарань, призначених за окремі злочини, остаточне покарання повинно бути більш суворим, ніж будь-яке з призначених окремо.

Обов'язково слід відзначити, що складання покарань обмежене в ч. 2 ст. 70 КК України певними межами – остаточне покарання за сукупністю злочинів не може перевищувати вищої межі більш суворої санкції статті Особливої частини КК України. Проте у випадках, коли хоча б один зі злочинів, що входять до сукупності, є *умисним тяжким* або *особливо тяжким*, суд може призначити остаточне покарання в межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині, тобто вийти за максимальну межу більш суворої санкції.

Також треба розглянути питання про призначення додаткових покарань за сукупністю злочинів. Воно врегульоване в ч. 3 ст. 70 КК України, згідно якої до основного покарання, призначеного за сукупністю злочинів, можуть бути приєднані додаткові покарання, які були призначені судом за злочини, що входять у сукупність, і у вчиненні яких особу було визнано винною.

Необхідно звернути увагу на зміст частини 4 ст. 70 КК України, яка поширює принципи призначення покарання за

сукупністю злочинів на випадок, коли після постановлення вироку буде встановлено, що засуджений винний ще і в іншому злочині, вчиненому ним до постановлення цього вироку. У строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю злочинів, у цьому разі зараховується покарання, відбуте повністю або частково за попереднім вироком суду згідно з правилами, визначеними у ст. 72 КК України.

Студентам, які складають державний екзамен, слід мати на увазі, що кожний білет державних іспитів містить одне питання з **Особливої частини кримінального права України**. Це вимагає аналізу конкретного складу злочину. Повна відповідь на таке питання передбачає, перш за все, знання структури Особливої частини Кримінального кодексу України, а також змісту кримінально-правової норми і окремих визначених наукою кримінального права понять таких, як “бандитизм”, “крадіжка”, “розбій”, “вбивство”, “тілесне ушкодження” та ін. Основне, що визначає повноту та змістовність відповіді на таке питання – це знання основних ознак складу злочину та його юридичний аналіз.

Починати відповідь слід з короткої характеристики злочину. При цьому студент має визначити місце складу злочину в системі Особливої частини Кримінального кодексу України (тобто розділу КК, де міститься стаття, що встановлює відповідальність за даний злочин), відтворити зміст диспозиції статті, де визначається злочин, назвати описані у ній ознаки складу злочину.

Після цього треба перейти до розгорнутого юридичного аналізу ознак складу злочину, який пропонуємо здійснювати у такій послідовності: об’єкт, об’єктивна сторона злочину, суб’єктивна сторона і суб’єкт злочину. Необхідно назвати також і кваліфікуючі ознаки (якщо вони є) та розкрити їх зміст. У своїй відповіді слід враховувати відповідні роз’яснення Пленуму Верховного Суду України.

Характеризуючи об’єкт злочину, студент повинен продемонструвати чітке розуміння того, що об’єктом будь-якого злочину є певні суспільні відносини, взяті під охорону кримінальним законом. Для цього бажано спочатку дати характеристику родового об’єкта, яким є певна група

однорідних, схожих суспільних відносин, наприклад, відносини власності (в суб'єктивному аспекті – право користування, володіння та розпорядження майном). Безпосереднім об'єктом виступають ті конкретні суспільні відносини, яким це посягання спричиняє шкоду або створює реальну загрозу спричинення такої шкоди, як, наприклад, громадський порядок при вчиненні будь-якого хуліганства. У злочинах, що мають предмет посягання, треба назвати його ознаки (наприклад, чуже майно як предмет злочинів проти власності, речі матеріального світу, що мають фізичну, юридичну, економічну і соціальну ознаки) і показати, чим він відрізняється від об'єкта злочину.

Звертаємо особливу увагу на те, що обов'язково треба відокремлювати “родовий” і “безпосередній” об'єкти, а також визначати “додатковий” об'єкт конкретного злочину (наприклад, життя та здоров'я при розбої/ст.187 КК/). Також важливо чітко уявити різницю між поняттями “об'єкт злочину” та “предмет злочину”, щоб уникнути помилок. Наприклад, таких, коли об'єктом крадіжки, грабежу та інших злочинів проти власності студент вважає чуже майно, або коли об'єктом злочину помилково називаються “порушення певних правил” (наприклад, порушення правил ядерної або радіаційної безпеки, порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху та ін.), що є ознакою об'єктивної сторони й утворює собою зміст кримінально караного діяння.

При аналізі об'єктивної сторони того чи іншого складу злочину студентам необхідно показати, в якому саме діянні (дії або бездіяльності) вона виражається, формальний це чи матеріальний склад злочину. Якщо склад злочину є матеріальним, необхідно охарактеризувати наслідки і причинний зв'язок між діянням і його наслідком. При цьому слід всебічно розкрити зміст кожної ознаки та її значення і, насамперед, спосіб вчинення злочину, назвати момент закінчення злочину.

Ознаки об'єктивної сторони злочинів з матеріальним складом не завжди конкретизуються: студенти говорять про наслідки взагалі, а не про конкретні наслідки певного злочину; не розкривають зміст дії (бездіяльності) і т.п. Наприклад, аналізуючи об'єктивну сторону умисного вбивст-

ва, обмежуються лише вказівкою на те, що склад цього злочину є матеріальним і що об'єктивна сторона включає в себе діяння, наслідок і причинний зв'язок між ними. Така відповідь є правильною лише щодо відповідного питання Загальної частини кримінального права. Вона характеризує об'єктивну сторону злочину з матеріальним складом взагалі. Стосовно ж конкретного злочину слід розкрити зміст діяння, суть наслідків, причинний зв'язок й момент закінчення злочину.

При визначенні діяння як ознаки об'єктивної сторони студенти не завжди розкривають його форми, передбачені відповідною диспозицією, не підкреслюють, що диспозиції деяких статей мають бланкетний характер, і не вказують, яке це має значення для кваліфікації вчиненого. У разі використання законодавцем у матеріальних складах злочину оціночних понять для визначення наслідків студенти не завжди розкривають їх зміст, навіть не зважаючи на те, що в багатьох випадках його розкрито в примітках до відповідних статей Особливої частини КК України. Там, де зміст оціночних понять не розкривається безпосередньо в КК, студент повинен зазначити підходи до визначення того чи іншого поняття (наприклад, істотна чи велика матеріальна шкода, тяжкі наслідки тощо), напрацьовані правозастосовчою практикою та наукою кримінального права.

Необхідно чітко визначити і зміст с у б ' є к т и в н о ї с т о р о н и злочину. Аналізуючи суб'єктивну сторону конкретного складу злочину, слід обов'язково пов'язувати її з об'єктивною стороною. Інколи студенти обмежуються лише визначенням певної форми вини, не розкриваючи її змісту стосовно зазначеного в білеті злочину. Відповідно до кожного складу злочину слід розкрити інтелектуальний і вольовий моменти вини. Студенти не завжди звертають увагу на те, що для деяких складів злочинів обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є мотив і мета вчинення злочину. Характеризуючи, наприклад, прямий умисел при вбивстві (ст. 115 КК), студент має вказати, що винна особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння як посягання на життя іншої людини, передбачала неминучість або можливість настання смерті потерпілого й бажала настання такого

результату чи свідомо його допускала. Наприклад, аналіз суб'єктивної сторони посягання на життя державного або громадського діяча (ст.112 КК), крім усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру свого діяння, передбачення наслідків цих дій і бажання їх настання, потребує усвідомлення винним і того, що він посягає на життя саме державного або громадського діяча і що посягання здійснюється у зв'язку з державною чи громадською діяльністю (для її відвернення, припинення або з помсти за неї).

Поширеним недоліком є використання студентами формули умислу (ст.24 КК) для характеристики суб'єктивної сторони злочинів з ф о р м а л ь н и м с к л а д о м . При цьому вони не враховують, що в такому разі психічне ставлення винної особи, вольовий і інтелектуальний моменти прямого умислу необхідно визначати тільки щодо діяння.

Слід звернути увагу на суб'єктивну сторону злочинів, зміст якої утворює так звана “складна” форма вини, що припускає різне психічне ставлення винної особи до ознак об'єктивної сторони (діяння та наслідків).

Аналіз с у б ' є к т а з л о ч и н у, крім віку, з якого настає відповідальність за певний злочин (ст.22 КК), у належних випадках передбачає характеристику й інших ознак, зокрема, потребує розкриття додаткових ознак, притаманних суб'єкту, якщо йдеться про злочин, що може бути вчинений тільки спеціальним суб'єктом (службова особа – ст.364 КК; особа, яка проводить дізнання або досудове слідство, – ст.375 КК та ін.).

Практика державних екзаменів свідчить, що більша частина помилок у відповідях студентів є результатом недостатньо глибокого знання питань, які стосуються елементів і ознак складу злочину. З цієї причини студенти не можуть дати їх чіткого юридичного аналізу.

Кафедра пропонує увазі студентів зразок відповіді на питання з Особливої частини кримінального права щодо аналізу конкретного складу злочину – х у л і г а н с т в а .

Х у л і г а н с т в о (ст.296 КК) вміщено в Особливій частині КК у розділі про злочини проти громадського порядку і моральності. Хуліганством є грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супрово-

джується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері громадського порядку та моральності. Основний безпосередній об'єкт злочину – суспільні відносини, які забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок і додержання правил поведінки в суспільному житті й побуті. Додатковий факультативний об'єкт – це особисті інтереси людей, їх здоров'я, відносини власності, навколишнє середовище тощо.

Зоб'єктивної сторони хуліганство являє собою суспільно небезпечну дію, що грубо порушує громадський порядок. Це дії, які спричинили істотну шкоду особистим чи суспільним інтересам і характеризуються особливою зухвалістю або винятковим цинізмом. Особлива зухвалість – нахабне поведіння, буйство, бешкетування, поєднане з насильством, знущанням над потерпілим, знищенням або пошкодженням майна, тривалим порушенням спокою громадян, що потягло зрив масових заходів, тимчасове порушення нормальної діяльності установи, підприємства, організації, громадського транспорту тощо. Винятковий цинізм – це демонстративна зневага норм моральності, наприклад, груба непристойність, публічне оголення, знущання над хворими, немічними особами, які перебувають у безпорадному стані тощо.

Явною неповагою до суспільства слід вважати нахабно виражене, очевидне для потерпілих та інших осіб, зневажливе ставлення винного до громадського порядку та існуючих у суспільстві загальновизнаних правил поведінки і моральності. Закінченим цей злочин визнається з моменту вчинення дії, що грубо порушує громадський порядок.

Необхідно зазначити, що публічність не є обов'язковою ознакою хуліганства. Воно може бути вчинено не тільки у громадських місцях, але й у квартирі, на безлюдній вулиці тощо.

Суб'єктивна сторона хуліганства характеризується прямим умислом. Винний усвідомлює, що своїми

діями грубо порушує громадський порядок, виражаючи тим самим явну неповагу до суспільства, і бажає цього. Не змінює характеру вини і вчинення хуліганських дій при наявності кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак. Винна особа усвідомлює, що її хуліганські дії пов'язані з опором представникові влади або представникові громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку, і бажає цього.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони хуліганства є **м о т и в з л о ч и н у** – явна неповага до суспільства. У кожному конкретному випадку мотив хуліганства може бути виражений в низьких спонуканнях, таких, наприклад, як бешкетництво, прагнення протиставити себе суспільству, виявити п'яну зухвалість, показати свою грубу силу, зневагу до оточуючих тощо.

С у б ' є к т о м хуліганства можуть бути особи, які досягли 14-річного віку.

Студенту необхідно дати аналіз і **к в а л і ф і к у ю ч и х о з н а к**. У ч. 2 ст. 296 передбачено відповідальність за хуліганство, вчинене **г р у п о ю о с і б** (див. ч. 1 – 3 ст.28 КК). Кваліфікація хуліганства не залежить від того, без попередньої змови чи за попередньою домовленістю його було вчинено. Різновидом такого хуліганства слід визнавати і вчинення його організованою групою. Хуліганство, вчинене групою осіб, необхідно відрізняти від масових заворушень (ст. 294) і від групового порушення громадського порядку (ст. 293). При масових заворушеннях дії завжди вчиняються **н а т о в п о м**, вони супроводжуються погромами, підпалами, руйнуваннями, насильницьким виселенням громадян, нерідко збройним опором представникам влади. При груповому хуліганстві його виконавці грубо порушують громадський порядок винятково з мотивів явної неповаги до суспільства. Групове порушення громадського порядку (ст. 293) відрізняється від хуліганства, вчиненого групою осіб, відсутністю хуліганських мотивів.

У частині 3 ст. 296 передбачено відповідальність за хуліганство, вчинене особою, **р а н і ш е с у д и м о ю** за **х у л і г а н с т в о** (див. ст.34 КК), чи пов'язане з *опором* представникові влади або представникові громадськості, який

виконує обов'язки з охорони громадського порядку, або іншим громадянам, які припиняли хуліганські дії. Опір повинен бути складовою частиною хуліганства, мати місце в період його вчинення. Опір, поєднаний з насильством, що містить ознаки більш тяжкого злочину (наприклад, ст.121, ч.3 ст.345 КК тощо), потребує додаткової кваліфікації.

Частина 4 ст. 296 передбачає відповідальність за хуліганські дії, якщо вони вчинені із застосуванням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень. До вогнепальної зброї відносять будь-які стрілецькі вироби заводського чи кустарного виробництва, в яких для проведення пострілу використовується сила тиску газів, що утворилися при загоранні пороху або іншої горючої суміші, і які призначені для стрільби в ціль. До холодної зброї належать знаряддя та пристрої, які відповідають стандартним зразкам чи історично сформованим типам зброї, або кустарновиготовлені предмети, що мають колючий, колючо-ріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект і призначені для ураження живої цілі. Іншими предметами, спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень, слід вважати не тільки предмети, заздалегідь спеціально оброблені і пристосовані для цих цілей, а й пристосовані під час вчинення хуліганських дій. Ними можуть бути і будь-які предмети, що не підлягали ніякій обробці, але були заздалегідь підготовлені винним для використання з цією ж метою.

Застосуванням вказаних предметів є умисне використання їх для спричинення тілесних ушкоджень або створення реальної загрози спричинення шкоди здоров'ю потерпілого.

3. Оцінка знань студентів

Головне, що враховується комісією при вирішенні питання про рівень підготовки студента з кримінального права:

а) розуміння основних категорій, понять і інститутів

теорії кримінального права;

б) володіння матеріалом в обсязі програми курсу;

в) знання чинного кримінального законодавства і важливих роз'яснень судової практики;

г) практичне використання набутих знань теорії і законодавчих положень у правозастосовчій діяльності, тобто вміння давати правильну юридичну оцінку явища (правильно його кваліфікувати), чітко і грамотно обґрунтовувати застосування положень закону, знаходити ознаки, які відрізняють суміжні поняття і склади злочинів;

д) вміння самостійно, чітко, послідовно і впевнено відповідати на запитання екзаменаційного білета або на додаткові запитання, поставлені будь-яким членом державної екзаменаційної комісії.

При оцінці знань студентів державна екзаменаційна комісія керується критеріями і положеннями, розробленими Міністерством освіти і науки України.

Оцінки “відмінно” заслуговують студенти, що показали глибокі знання матеріалу, передбаченого програмою навчальної дисципліни “Кримінальне право України”, засвоєння основної літератури, вміння розібратися у спірних точках зору щодо конкретного питання, знання чинного законодавства і важливих положень судової практики. Як правило, відмінна оцінка виставляється студентам, які проявили творчі здібності у засвоєнні і використанні положень теорії кримінального права і кримінального законодавства, вміють юридично грамотно, чітко і послідовно відповідати на запропоновані запитання.

Оцінки “добре” заслуговують студенти, які виявили хороші знання матеріалу в обсязі навчальної програми, засвоїли основні законодавчі положення і роз'яснення судової практики, не допустили суттєвих помилок при відповіді на всі три питання, продемонструвати вміння чітко викладати матеріал і застосовувати одержані знання у практичній діяльності.

Оцінки “задовільно” заслуговують студенти, які показали задовільні знання основного матеріалу в обсязі навчальної програми, засвоїли положення чинного закону і судової практики та змогли дати правильну юридичну оцінку явища,

застосувати відповідні кримінально-правові норми, але допустили помилки у відповідях, неточності у формулюванні окремих теоретичних понять і положень закону або виявили поверхневі знання одного з трьох питань білета і у відповідях яких немає чіткості, послідовності, аргументованості.

Оцінка “незадовільно” виставляється студентам, які показали недостатні знання навчально-програмного матеріалу, у відповідях яких виявилися суттєві прогалини у знаннях цього матеріалу. Як правило, це студенти, які не знають основних понять, принципів і положень кримінального права, не засвоїли чинного законодавства, не вміють дати юридичного аналізу конкретних складів злочинів і показали тим самим свою невідповідність до професійної діяльності.

Оцінка відповіді кожного студента обговорюється колективно усіма членами державної комісії, які приймали екзамен.

Підсумки екзамену оголошуються головою комісії у присутності всіх студентів групи. Усі оцінки вносяться до протоколу засідання державної комісії і у залікову книжку студента.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ З КУРСУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

1. Поняття кримінальної відповідальності та її підстава.
2. Закон про кримінальну відповідальність. Поняття, значення.
3. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі.
4. Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених на території України.
5. Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо злочинів, вчинених за межами України.
6. Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину.
7. Поняття та ознаки злочину за кримінальним правом України.
8. Малозначність діяння (ч.2 ст.11 КК) як обставина,

що виключає злочинність діяння.

9. Класифікація злочинів та її значення.

10. Склад злочину, його поняття, елементи і значення.

11. Поняття об'єкта злочину. Його види та значення.

12. Поняття, ознаки та значення об'єктивної сторони злочину.

13. Поняття суб'єкта злочину, його ознаки.

14. Поняття, ознаки та значення спеціального суб'єкта злочину.

15. Неосудність, її критерії.

16. Поняття, ознаки і значення суб'єктивної сторони злочину.

17. Умисел і його види.

18. Необережність та її види.

19. Відмежування злочинної самовпевненості від непрямого умислу.

20. Мотив і мета злочину та їх кримінально-правове значення.

21. Фактична помилка, її види і значення.

22. Юридична помилка в кримінальному праві, її види і значення.

23. Закінчений та незакінчений злочин.

24. Готування до злочину, його відмежування від замаху на злочин. Відповідальність за готування.

25. Замах на злочин. Його види.

26. Добровільна відмова при незакінченому злочині та її ознаки.

27. Поняття співучасті, її ознаки та значення.

28. Види співучасників.

29. Форми співучасті за кримінальним правом.

30. Кримінальна відповідальність співучасників.

31. Експес виконавця, його види.

32. Добровільна відмова співучасників.

33. Поняття та види причетності до злочину.

34. Триваючі, продовжувані та складені злочини як види одиничного злочину.

35. Повторність злочинів та її види.

36. Сукупність злочинів, її поняття, види, правові нас-

лідки.

37. Поняття рецидиву злочинів. Його ознаки та значення. Види рецидиву.

38. Необхідна оборона, її підстави та ознаки.

39. Перевищення меж необхідної оборони.

40. Уявна оборона. Її види та значення.

41. Затримання особи, що вчинила злочин. Поняття, ознаки.

42. Крайня необхідність.

43. Правові підстави, порядок та правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності.

44. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням із потерпілим.

45. Звільнення від кримінальної відповідальності в зв'язку зі зміною обстановки.

46. Звільнення від кримінальної відповідальності в зв'язку із закінченням строків давності.

47. Поняття та ознаки покарання за кримінальним правом.

48. Мета покарання за КК України.

49. Поняття, ознаки, значення системи покарань.

50. Основні та додаткові покарання. Значення такої класифікації.

51. Штраф.

52. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

53. Громадські та виправні роботи.

54. Службові обмеження для військовослужбовців.

55. Конфіскація майна.

56. Арешт, обмеження волі та їх відмежування від позбавлення волі на певний строк.

57. Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

58. Позбавлення волі на певний строк.

59. Довічне позбавлення волі.

60. Загальні засади призначення покарання, їх значення.

61. Обставини, які пом'якшують покарання, їх значення.

62. Обставини, які обтяжують покарання, їх значення.

63. Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті.

64. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

65. Призначення покарання за сукупністю злочинів.

66. Призначення покарання за сукупністю вироків.

67. Звільнення від покарання та його відбування. Його підстава, умови, види.

68. Звільнення від відбування покарання з випробуванням. Його підстава та умови.

69. Правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням.

70. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності, виконання обвинувального вироку.

71. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Підстави та наслідки.

72. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, її відмежування від умовно-дострокового звільнення.

73. Звільнення від відбування покарання на підставі Закону України про амністію та помилування.

74. Поняття судимості та її правові наслідки.

75. Погашення судимості.

76. Зняття судимості.

77. Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування.

78. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

79. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів характеру.

80. Особливості звільнення неповнолітніх від покарання.

81. Державна зрада.

82. Посягання на життя державного чи громадського діяча.

83. Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах.

84. Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання.

85. Доведення до самогубства.
86. Умисне тяжке тілесне ушкодження.
87. Відмежування тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, від умисного вбивства і вбивства через необережність.
88. Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження.
89. Умисне легке тілесне ушкодження і його відмінність від побоїв і мордування.
90. Залишення в небезпеці.
91. Захоплення заручників.
92. Згвалтування.
93. Крадіжка.
94. Грабіж.
95. Розбій.
96. Вимагання.
97. Шахрайство.
98. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.
99. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою.
100. Умисне знищення або пошкодження чужого майна.
101. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.
102. Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю.
103. Фіктивне підприємництво.
104. Протидія законній господарській діяльності.
105. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом.
106. Шахрайство з фінансовими ресурсами.
107. Створення злочинної організації.
108. Бандитизм.
109. Терористичний акт.
110. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.
111. Хуліганство.
112. Втрата документів, що містять державну таємницю.

113. Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави.

114. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу.

115. Зловживання владою або службовим становищем.

116. Перевищення влади або службових повноважень.

117. Службова недбалість.

118. Одержання хабара.

119. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови.

120. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя.

Нормативні матеріали та література до всіх тем

Конституція України // Відомості Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Там же. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Ін Юре, 2003. – 1196 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х.: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 416 с.

Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін. / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. – Х.: Юрінком Інтер-Право, 2001. – 496 с.

Уголовное право Украины. Общая часть / Под ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тация, М.И. Бажанова. – К.: Юринком Интер, 2003.

Уголовное право Украины. Особенная часть. / Под ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тация, М.И. Бажанова. – К.: Юринком Интер, 2003.

Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая

часть. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 166 с.

Гуторова Н. А. Уголовное право Украины: Особенная часть. – Х.: Одиссей, 2003. – 317 с.

Програма навчальної дисципліни “Кримінальне право України” для вищих навчальних закладів за спеціальністю “Правознавство”. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2002.

Методичні рекомендації та завдання з Загальної частини кримінального права України для студентів II курсу / М.І. Панов, Ю.В. Баулін, Л.М. Кривоченко та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2003. – 68 с.

Методичні рекомендації та завдання з Особливої частини кримінального права України для студентів III курсу / М.І. Панов, Л.М. Кривоченко, В.І. Борисов та ін. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – 97 с.

Постанови Пленуму Верховного Суду
України до тем Загальної частини
кримінального права

Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 трав. 2002 р. № 6 // Вісн. Верхов. Суду України (дод.). – 2002. – № 4. – С. 22.

Про судову практику у справах про необхідну оборону: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 1 // Вісн. Верхов. Суду України (дод. № 1). – 2002. – № 3. – С. 2.

Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовт. 2003 р. № 7 // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 6. – С. 14.

Про практику призначення військовослужбовцям покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 груд. 1996 р. № 15 (зі змін., внесеними постановою від 26 груд. 2003 р. № 17) // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 2. – С. 11.

Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт.

2002 р. № 2 // Вісн. Верхов. Суду України (дод.). – 2002. – № 3. – С. 5.

Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 16 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 2. – С. 9.

Постанови Пленуму Верховного Суду України до тем Особливої частини кримінального права

Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лют. 2003 р. № 2 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2003. – № 1. – С. 37.

Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квіт. 2003 р. № 3 // Там же. – № 3. – С. 2.

Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 3 // Вісн. Верхов. суду України (дод.). – 2002. – № 4. – С. 2.

Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лют. 2004 р. № 2 // Вісн. Верхов. суду України. – 2004. – № 4. – С. 16-19.

Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів

або прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 4 // Вісн. Верхов. Суду України (дод.). – 2002. – № 4. – С. 10.

Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 р. // Голос України. – 1994. – № 2.

Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5 // Вісн. Верхов. Суду України (дод.). – 2002. – № 3. – С. 9.

Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 груд. 2003 р. № 15 // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 2. – С. 7.

Нормативні акти, рекомендовані для вивчення

Про застосування амністії в Україні: Закон України // Голос України. – 2000. – № 103.

Положення про порядок здійснення помилування: Затв. наказом Президента України від 12.04.2000 р. № 588/2000.

Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень: Затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січ. 1995 р. № 6. За реєстр. в Міністерстві юстиції України 26 лип. 1995 р. за № 255/791 // Бюл. законодавства і юрид. практики України / Ред. кол.: В.Г. Гончаренко, Е.Ф. Демський, О.М. Джужа та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – № 7; Судові експертизи. – С. 196.

Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини: Закон України від 16 лип. 1999 р. // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 32. – Ст. 1651.

Про дорожній рух: Закон України // Відомості Верхов. Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338.

Правила дорожнього руху України. Затверджено постановою Кабміну України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. – Х.: Світлофар, 2001.

Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів: Закон України від 15.02.1995 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1995. – №

10.

Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 р. // Там же.

Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів” та Закону України “Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів”: Закон України від 15.02.1995 р. // Там же.

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ ТА СКЛАДАННЯ ДЕРЖАВНОГО ЕКЗАМЕНУ З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Укладачі: ПАНОВ Микола Іванович,
БАУЛІН Юрій Васильович,
ЛОМАКО Володимир Андрійович,
КАСИНЮК Василь Іванович,
АНІСІМОВ Герман Миколайович,
ВОЛОДІНА Оксана Олександрівна

Відповідальний за випуск *Панов М.І.*

Редактори: *Н.І. Верховська,*
В.В. АрнаUTOва,
Г.О. Гришакова,
О.І. Борисенко

Коректор *В.В. Христенко*

Комп'ютерна верстка: *Г.В. Старжинська*

Поза планом

Підп. до друку 07.06.2004. Формат 84x108 ¹/₃₂. Папір офсетний.
Друк: ризограф. Умовн. друк. арк. 1,03. Облік.-вид. арк. 1,44. Вид. № 54.
Тираж 1500 прим. Зам. № 2051. Ціна договірна.

Редакційно-видавничий відділ
Національної юридичної академії України
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77.

Друкарня
Національної юридичної академії України
61024, Харків, вул. Пушкінська, 77.